

در آیین پاک اسلام، درآمد و کسب حلال جایگاه ارزشمندی دارد و در مقابل، درآمد و لقمه حرام امری بسیار نکوهیده دانسته شده که عواقب سوء دنیوی و اخروی در پی خواهد داشت. در این مقاله پاره‌ای از درآمدهای نامشروع را که در آیات و روایات بدان‌ها اشاره شده، برمی‌شمریم.

رشوه

یکی از راه‌های درآمد حرام، رشوه خواری است. امام صادق علیه السلام فرمود: «إِيَّاكُمْ وَ الرَّشْوَةَ فَإِنَّهَا مَحْضُ الْكُفْرِ، وَلَا يَسْتَمُّ صَاحِبُ الرَّشْوَةِ رِيحَ الْجَنَّةِ؛ از رشوه خواری بپرهیزید؛ زیرا این کار در حقیقت کفر محض است و رشوه‌خوار بوی بهشت را استشمام نمی‌کند». پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: رشوه دهنده، رشوه گیرنده و واسطه بین آنها، ملعون هستند.^۱

کم‌فروشی

در قرآن کریم آمده است: «وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ الَّذِينَ إِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ وَ إِذَا كَالُوا لَهُمْ أَوْ وَزَنُوا لَهُمْ يُخْسِرُونَ...»^۲ «وای بر کم‌فروشان؛ آنان که وقتی برای خود پیمانه می‌کنند، حق خود را به طور کامل می‌گیرند. اما هنگامی که می‌خواهند برای دیگران پیمانه کنند، کم می‌گذارند».

کم‌فروشی نظم اجتماع و امنیت اقتصادی مردم را به خطر می‌اندازد و موجب فساد خواهد شد. خداوند می‌فرماید: «وَ يَا قَوْمِ أَوْفُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَعْشَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ»؛ «ای قوم من! پیمانه و وزن را با عدالت، تمام دهید و بر اشیای مردم عیب نگذارید و از حق آنان نگاهید و در زمین به فساد نکوشید».

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «هر کس در کیل و وزن خیانت کند، فردا او را به قعر دوزخ فرو برند

و در میان دو کوه آتش جایش دهند و به او گویند: این کوه‌های آتش را وزن کن و او همیشه به این عمل (دردناک و سوزان) مشغول خواهد بود».^۳

در حدیث دیگری آن حضرت می‌فرماید: «پنج خصلت ناپسند است که با پنج مصیبت و بلا همراه است؛ از آن جمله: هیچ گروهی کم‌فروشی را پیشه خود نساختند، مگر اینکه از رویدنی‌ها و غذای مورد نیازشان محروم گردیدند و به قحطی و گرانی گرفتار شدند...».^۴

دزدی

مؤمن دزدی نمی‌کند. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «وَ لَا يَسْرِقُ السَّارِقُ وَ هُوَ مُؤْمِنٌ»^۵ هیچ کسی در حالی که مؤمن باشد، دزدی نمی‌کند؛ یعنی اگر مؤمنی به دزدی مشغول شود، در آن حال از ایمان جدا و ایمان از او سلب شده است. خداوند می‌فرماید: «وَ السَّارِقُ وَ السَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا جَزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالاً مِنَ اللَّهِ وَ اللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ»؛^۶ «دست مرد و زن دزد را، به کیفر عملی که انجام داده‌اند، به عنوان مجازات الهی قطع کنید. خداوند توانا و حکیم است».

حضرت علی بن موسی الرضا علیه السلام فرمود: «علت قطع کردن دست دزد این است که دست او مؤثرترین عضو در سرقت است و بریدن دست او برای عقوبت و عبرت دیگران است تا دیگران جرئت بر دزدی نداشته باشند. دزدی و غصب اموال مردم از این جهت حرام گردیده که امنیت

اقتصادی فرد و جامعه را از بین می‌برد و موجب تنازع، قتل و کشتار، ترک داد و ستد و تجارت و بی‌رغبتی به صنعت و نیز باعث به وجود آمدن انواع مفاسد می‌شود».^۷

امام صادق علیه السلام فرمود: «از پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله نقل است که فرمود: چهار چیز داخل هیچ خانه‌ای نشد، مگر اینکه آن را ویران ساخت و برکت از آن خانه رخت بریست: خیانت، دزدی، شراب‌خواری و زنا».^۸ بعضی اقدامات افراد به ظاهر دزدی نیست، اما بنابر روایات ملحق به دزدی شده است. امام صادق علیه السلام فرمود:

«سه دسته از افراد به عنوان دزد قلمداد می‌شوند:

۱. کسانی که زکات اموالشان را نمی‌پردازند؛
۲. افرادی که خوردن مهریه همسرانشان را برای خود جایز می‌دانند و به آنها تحویل نمی‌دهند؛
۳. اشخاصی که از کسی مالی را به عنوان قرض می‌گیرند، ولی قصد بازپرداخت آن را ندارند».^۹

خیانت

خداوند می‌فرماید: «وَ مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَغُلَّ وَ مَنْ يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ثُمَّ تُوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَ هُمْ لَا يُظْلَمُونَ»؛^{۱۰} «ممکن نیست هیچ پیامبری خیانت ورزد و هر کس خیانت کند، روز رستاخیز آنچه را در آن خیانت کرده، با خود به صحنه محشر می‌آورد. سپس به هر کس، آنچه را فراهم کرده (و انجام داده) است، به طور کامل

داده می‌شود (و به همین دلیل) به آنها ستم نخواهد شد (چرا که محصول اعمال خود را خواهند دید).

این آیه به دنبال آیات «غزوه احد» نازل شده و پاسخ به کسانی است که گفتند: می‌ترسیم پیامبر در تقسیم غنایم ما را از نظر دور بدارد.

خداوند متعال در این آیه اول ساحت مقدس انبیا را به طور کلی از خیانت منزه داشته است، سپس به طور عام می‌فرماید: هر کس خیانت کند، در روز رستاخیز چیزی را که خیانت کرده به عنوان مدرک جرم بر دوش خویش حمل می‌کند و با خود می‌آورد و در برابر همگان رسوا می‌شود^{۱۳} و خداوند، خیانت کنندگان را دوست ندارد: ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْخَائِنِينَ﴾^{۱۴}

پیامبر اکرم ﷺ فرمود: کسی که در دنیا در امانت خیانت کند و آن را به صاحبش ندهد تا بمیرد، بر غیر دین اسلام مرده، و خدا را در حالی که بر او خشمناک است، ملاقات می‌کند.^{۱۵}

و نیز فرمود: «دستور داده می‌شود شخص خائن را در آتش افکنند. پس تا ابد در گودال‌هایی از آتش دوزخ فرو می‌رود»^{۱۶}. همچنین آن حضرت فرمود: «الْأَمَانَةُ تَجْلِبُ الْغَنَى وَالْخِيَانَةُ تَجْلِبُ الْفَقْرَ»^{۱۷} امانت‌داری، موجب ثروت و خیانت‌کاری، سبب تهیدستی است.

امام صادق ﷺ نیز می‌فرماید: «از عذاب خدا بترسید و امانت را به صاحبش برگردانید. اگر

کشنده حضرت علی علیه السلام، مرا بر چیزی امین قرار دهد، حتماً امانتش را به او برمی‌گردانم»^{۱۸}.

مال یتیم

خداوند می‌فرماید: ﴿وَأَتُوا الْيَتَامَىٰ أَمْوَالَهُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا الْأَنْهَابَ بِالطَّبَاطِبِ وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ إِلَىٰ أَمْوَالِكُمْ إِنَّهُ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا﴾^{۱۹} «و اموال یتیمان را (هنگامی که به حد رشد رسیدند) به آنها بدهید و اموال بد (خود) را با اموال خوب (آنان) عوض نکنید و اموال آنان را همراه اموال خودتان (با مخلوط کردن یا تبدیل کردن) نخورید؛ زیرا این گناه بزرگی است».

و در آیه دیگر چنین آمده: ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَ سَيَصْلُونَ سَعِيرًا﴾^{۲۰} «کسانی که اموال یتیمان را به ظلم و ستم می‌خورند، (در حقیقت) تنها آتش می‌خورند و به زودی در شعله‌های آتش (دوزخ) می‌سوزند».

از این آیه چنین استفاده می‌شود که اعمال ما علاوه بر چهره ظاهری خود، چهره واقعی نیز دارد که در این جهان از نظر ما پنهان است، اما در جهان دیگر ظاهر می‌شود و این همان «تجسم اعمال» است. یکی از دلایلی که مردان خدا حتی فکر معصیت به خود راه نمی‌دادند، همین است که آنها بر اثر قدرت علم و ایمان و پرورش‌های اخلاقی، چهره‌های واقعی اعمال را می‌دیدند و هرگز فکر انجام کار بد را نمی‌کردند.^{۲۱}

روایات در نکوهش تجاوز به اموال یتیمان بسیار زیاد و تکان دهنده است و حتی کمترین تعدی به اموال آنها مشمول این حکم شمرده شده است.^{۲۲} در حدیثی از امام باقر علیه السلام یا امام صادق علیه السلام آمده: «کسی سؤال کرد: این مجازات آتش درباره چه مقدار از غصب مال یتیم است؟ حضرت فرمود: در برابر دو درهم»^{۲۳}.

ربا

رباخواری صورت‌های مختلفی دارد. صورت رایج آن، این است که پولی را به کسی بدهد و بعد از مدتی آن پول را با اضافه بگیرد. خداوند می‌فرماید: ﴿الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَ حَرَّمَ الرِّبَا...﴾^{۲۴} «کسانی که ربا می‌خورند (در قیامت) بر نمی‌خیزند، مگر مانند کسی که بر اثر تماس شیطان دیوانه شده (و نمی‌تواند تعادل خود را حفظ کند، گاهی زمین می‌خورد و گاهی به پا می‌خیزد). این بدان سبب است که گفتند: داد و ستد هم مانند رباست (و تفاوتی میان آن دو نیست)؛ در حالی که خدا بیع را حلال کرده و ربا را حرام (زیرا فرق میان این دو بسیار است)».

در تفسیر شریف المیزان آمده: در این آیات، سخت‌گیری خداوند متعال در مورد ربا چنان است که مانند آن در هیچ یک از فروع دین جز «دوستی با دشمنان دین» نیست. تعبیراتی که در مورد سایر گناهان کبیره مانند زنا،

شراب‌خواری، قمار و حتی قتل نفس آورده، گرچه لحن شدیدی دارند، ولی به پایه این دو گناه (رباخواری و دوستی با دشمنان دین) نمی‌رسند و این نیست، مگر آنکه آثار شوم سایر گناهان از یک یا چند نفر تجاوز نمی‌کند، ولی آثار شوم این دو گناه بنیاد دین را ویران و اثر آن را محو و نظام زندگی را فاسد می‌کند و روی فطرت انسانی پرده می‌افکند و جلو چشمش را می‌گیرد.^{۲۵}

امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «درهم ربا أشدُّ عندَ الله من سبعين زنية كلها بذات محرم»^{۲۶} (عذاب) یک درهم ربا، از هفتاد زنا با زنی که محرم اوست، شدیدتر است.

امیرالمؤمنین علیه السلام فرمود: «رسول خدا ﷺ ربا و رباخوار، داد و ستد ربوی، نویسنده معامله و شاهدی آن را لعن کرده است»^{۲۷}.

در علل الشرایع آمده است که حضرت امام رضا علیه السلام به ابن سنان نوشت: «خداوند متعال ربا را حرام فرمود؛ به دلیل اینکه رباخواری موجب فساد اموال می‌شود...»^{۲۸}.

شکی نیست رباخواری معامله‌ای ظالمانه، ناعادلانه، برخلاف وجدان و فطرت انسانی و برهم زنده نظام اجتماعی است؛ چون از طرفی، طلبکار هر روز بدون هیچ تلاشی بر ثروت خود می‌افزاید و از طرف دیگر، بدهکار گرفتار فقر و تنگدستی زیادی می‌گردد. از لوازم این فاصله طبقاتی، نفرت و بغض شدید فقرا به اغنیاست و آسیب آن برای نظام اجتماعی بشر بسیار آشکار است و حتی موجب انقلاب‌های خونینی می‌شود؛

چنانکه بعضی از دانشمندان و محققین، یکی از اسباب پیدایش جنگ‌های جهانی را همین اختلاف طبقاتی دانسته‌اند.^{۲۹}

مفاسد عظیم مادی و معنوی رباخواری - علاوه بر اعلام جنگ با خدا و پیامبر اعظم ﷺ - بسیار است؛ از آن جمله:

۱. محرومیت از آثار خیر و برکات معنوی که در کسب و کار و حرکت برای تحصیل معاش است؛ چنانکه پیامبر خدا فرمود: «عبادت هفتاد قسم است که برترین آن طلب روزی حلال است».^{۳۰}

۲. محرومیت از صفت توکل به خدا و برکت خواستن از درگاه الهی؛ زیرا او تمام امیدش به همان سودی است که می‌خواهد از بدهکار بیچاره بگیرد.

۳. محرومیت از پاداش بزرگی که برای قرض الحسنه قرار داده شده است.

خداوند می‌فرماید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید! از مخالفت با خداوند پرهیزید و آنچه از مال ربا نزد شما باقی مانده، رها کنید، اگر ایمان دارید. اگر فرمان نبرید و ربا را ترک نکنید، بدانید خدا و رسولش با شما پیکار خواهند کرد».^{۳۱}

پی‌نوشت‌ها

۱. سفینه البحار، ج ۱، ص ۵۲۳.
۲. بحارالانوار، ج ۱۰۴، ص ۲۷۴.
۳. مطفین ۱/ ۷.
۴. هود / ۸۵.

۵. تفسیر منهج الصادقین، ذیل آیه ۸۵ سوره هود.
۶. همان.
۷. وسائل الشیعه، ج ۱۸، ص ۴۸۲.
۸. مانده / ۲۸.
۹. وسائل الشیعه، ج ۱۸، ص ۴۸۲.
۱۰. همان.
۱۱. همان، ۵۲۲.
۱۲. آل عمران / ۱۶۱.
۱۳. تفسیر نمونه، ج ۳، ص ۱۹۷ و ۱۹۸.
۱۴. انفال / ۶۰.
۱۵. وسائل الشیعه، کتاب الودیعه، باب ۳، ص ۶۴۱.
۱۶. همان، باب ۲.
۱۷. همان.
۱۸. همان.
۱۹. نساء / ۲.
۲۰. همان / ۱۰.
۲۱. ر. ک: تفسیر نمونه، ج ۳، ص ۳۵۹.
۲۲. ر. ک: کافی، ج ۵، ص ۱۲۸؛ وسایل الشیعه، ج ۱۷، ص ۲۳۴؛ بحارالانوار، ج ۷۶، ص ۲۶۶.
۲۳. وسایل الشیعه، ج ۲۷، ص ۳۶۰؛ بحارالانوار، ج ۷۲، ص ۸.
۲۴. بقره / ۲۷۶.
۲۵. تفسیر المیزان، ج ۲، ص ۴۳۳.
۲۶. تفسیر صافی، فیض کاشانی، ج ۱، ص ۳۰۲ و ۳۰۴.
۲۷. همان.
۲۸. بحارالانوار، ج ۱۰۳، ص ۱۱۹؛ وسایل الشیعه، ج ۱۲، ص ۴۲۵.
۲۹. ر. ک: تفسیر المیزان، ج ۲، ص ۴۳۳؛ کتاب اسلام و صلح جهانی.
۳۰. وسایل الشیعه، ج ۱۲، کتاب التجاره، ابواب مقدماتها، باب ۴، ص ۱۱.
۳۱. بقره / ۲۷۸ و ۲۷۹.